

EINHEIT UND VIELFALT IN DER TÜRKISCHEN WELT, Materialien der 5. Deutschen Turkologenkonferenz Universität Mainz, Turcologica 69, Harrassowitz Verlag, 2007.

Faruk GÖKÇE*

Einheit und Vielfalt in der türkischen Welt [Türk Dünyasında Birlik ve Çeşitlilik]

adlı eser, ilki 1987 yılında Almanya'nın Bamberg kentindeki Otto-Friedrich Üniversitesinde düzenlenen Alman Türkologlar Konferansının beşinci serisini oluşturan 5. Alman Türkologlar Konferansında sunulan bildirileri içermektedir. 4-7 Ekim 2002 tarihleri arasında Mainz Johannes Gutenberg Üniversitesinde düzenlenen 5. Alman Türkologlar Konferansında sunulan bildiriler, Hendrik Boeschoten ve Heidi Stein'in editörlüğünde Harrassowitz Verlag tarafından 2007 yılında yayımlanmış bulunmaktadır. Alman Türkologlar Konferansı başlığı, ilk bakışta sadece Almanya kökenli Türkologların katıldığı bir konferans şeklinde algılanmaya müsaitse de, eserin ön sözünde vurgulandığı üzere, Türkoloji öğrenimlerini

Almanya'da tamamlamış olan bilim adamlarının yanında Almanya dışından olmalarına rağmen bu gelenek ile yakın bağları olan araştırmacıların da davet edildiği uluslararası bir konferans konumundadır. Alman Türkologlar Konferansına dair altı çizilmesi gereken bir diğer husus ise konferansın sadece Türk dili / dilbilimi ile ilgili tebliğlere değil bunun yanında filoloji, edebiyat, tarih gibi Türkoloji disiplinini tamamlayıcı tebliğlere de yer vermesidir. Aşağıda konferansın kitaplaştırılmış biçiminde yer alan makaleler ve bu makalelerin içeriklerinde önemli gördüğümüz kimi noktalar üzerinde durulacaktır.

Eserdeki ilk bildiri, Lars Johanson tarafından kaleme alınmıştır. Johanson, *Johannes Benzing und die vergleichende Turkologie* başlıklı çalışmasını Mainz Türkoloji geleneğinin karşılaştırmalı Türkoloji alanındaki en önemli temsilcilerinden biri olan ve 16 Mart 2001 tarihinde hayata veda eden Johannes Benzing'e ayırmıştır.

Eserdeki bir diğer bildiri ise, Orta Moğol kaynaklarındaki Türkçe kişi adları *Turkic personal names in Middle Mongolian Sources?* konusunu ele alan Volker

* Dr., Dicle Üniversitesi.

Rybatzki'ye aittir. Makalenin kaynakçasında yer almamasına rağmen aynı konuyu 2006 yılında yayımladığı *Die Personennamen und Titel Der Mittelmongolischen Dokumente: Eine Lexikalische Untersuchung* adlı eserinde etraflıca ele aldığını bildiğimiz Rybatzki, bu makalesinde, Orta Moğol kaynaklarında geçen *arslan-qan* ve *Qarluq* ünvanları üzerinde durmaktadır. Rbyatzki Orta Moğol kaynaklarında sıkça tanıklanan Türkçe kişi adlarının diğer bir deyişle Moğollar arasında Türkçe ad verme geleneğinin ilgili dönemde bir moda halini aldığını dolayısı ile bu kaynaklarda geçen Türkçe kişi adlarının aynı zamanda Türk etnik kimliğini yansıtmadığını düşünmektedir.

Mittelbulgarisch Dialekte-mittelbulgarischer Sprachzustand başlıklı makalesinde ise Klára Agyagási, Orta Bulgarcanın (Volga Bulgar Türkçesi) dil durumunu ele almaktadır. Agyagási, bu çalışmasında Eski ve Orta Bulgarcanın muhtemel ağızları üzerinde durmaktadır. Araştırmacı, bu açıdan Ana Türkçe söz başı /y-/ ünsüzünün, Macarcadaki Eski Bulgar Türkçesi ödünç sözcüklerde /c-/ ve /ş-/ şeklinde tanıklanıyor olmasının, Eski Bulgar Türkçesinin iki ağızdan meydana geldiğinin kanıtı olduğunu düşünmektedir. Nitekim, Agyagási, Şapkino bölgesinde bulunan 1291 tarihli Volga Bulgar Türkçesi ile yazılmış mezar kitabesinin iki yüzünün yukarıda sözü edilen dilsel ölçüte dayalı iki farklı ağızla yazılmış olmasının da bu ağızların izinin Volga Bulgar Türkçesinde de tanıklandığını yazmaktadır. Araştırmacı yazının devamında bu seslik ölçütlerin dışında Volga Bulgar Türkçesinin eldeki dil malzemesi ve diğer dillere verdiği ödünç sözcükler ışığında içinde ne tür ağızları barındırdığının izini sürmektedir. Agyagási, buna göre a. Ana Perm ve Ana Votyak dillerindeki Bulgar Türkçesi ödünç sözcüklerdeki ilk hece ünlüleri ve b. Volga bölgesindeki dillerde tanıklanan Volga Bulgarcası ödünç sözcükler ile Çuvaşçadaki Orta Moğolca ödünç sözcüklerdeki ilk hece ünlüleri olmak üzere iki seslik ölçüte dayalı olarak Volga Bulgar Türkçesi için üç ağız teklif etmektedir.

Fikret Turan ise, *The Mamluks and their acceptance of Oghuz Turkic as a literary language: political maneuver or cultural aspiration?* başlıklı bildirisinde Memlûkların Oğuz Türkçesini edebiyat dili olarak kabul etmelerinin ardında yatan gerçekleri ele almaktadır. Bilindiği gibi Memlûk devletinin üyelerinden biri olan Çerkezler diğer bir adlandırma ile Burci Memlûklar 14. yüzyılın sonuna doğru ülkenin yönetimini Kıpçaklardan almış ve edebiyat dili olarak da Oğuz Türkçesini ön plana çıkarmışlardır. Turan'a göre bu seçimin ardında Çerkezlerin, Kıpçakların ülke yönetimindeki etkilerini azaltması gerçeği yatmaktadır. Nitekim, Türk kimliği Memlûk aristokrasisinin temel unsuru olduğundan Çerkezler ülkenin Türk doğasını ve dış ilişkilerdeki politik liderliğini korumak amacıyla Oğuz Türkçesini öne çıkarmış ve bunda da Turan'a göre başarılı olmuşlardır.

Neu Lesarten zu Näsīmīs türkischem Divan adlı bildirisinde Michael Reinhard Hess, Nesīmî Divanı'nın eldeki on beş nüshasında yer alan dil farklılıklarını ve bunlarda görülen karma dil sorununu ele almaktadır.

Vacu or Gaju? On a place Name in an 18th Century Uyghur Document başlıklı bildirisinde Abdurishid Yakup, Ankara Etnografya Müzesi'nde bulunan Doğu Türkçesi (Uygur) ile yazılmış biri kısa diğeri uzun iki Turfan metninde geçen bir yer adı üzerinde durmaktadır. İlk olarak 1951 yılında Ahmet Temir'in Oriens dergisinde tanıttığı daha sonra aynı araştırmacının kısa olanını 1961 yılında yayımladığı Doğu Türkçesi ile yazılmış bu metinde geçen W'JW şeklindeki ibare, Temir tarafından *Şbu Vacu* şeklinde okunmuş ve bu yer adının Hami (Qomul) yakınlarında olduğu belirtilmiştir. Buna karşılık Yakup, Temir'in okuduğu *Şbu Vacu* ibaresinde geçen *Şbu* kısmının yer adına dahil olmadığını bunun bir gösterme zamiri olduğunu kanıtları ile ortaya koymuştur. Öte yandan Yakup, W'JW şeklinde yazı çevrimini verdiği yer adının Temir'in ileri sürdüğü gibi *Vacu* şeklinde değil *Gaju* şeklinde okunması gerektiğini Turfan-Qomul bölgesinde kaleme alınan diğer Turfan metinlerinde de söz başı /w-/ ünsüzünün özellikle ödünç sözcüklerde /w-/ biçiminde telaffuz edildiği gerçeği ile reddeder. Diğer bir deyişle Yakup, metinde geçen *Gaju* biçimini Turfan ağzının bir yansıması olarak görür ve bu ağızda söz başındaki /w-/ > /g-/ gelişimi ile ilgili olarak uzunca ses bilimsel açıklamalarda bulunur. Bunun yanında araştırmacı, sözü edilen yer adının Temir'in ileri sürdüğü gibi Hami yakınlarında bir yer adı olmadığını aksine bugün Çin'in Gansu eyaletinde bulunan Anxi bölgesinin eski Çince adı olan Guazhou yer adı ile ilişkili olduğunu gösterir.

Vulgärer Wortschatz und syntaktische Ambiguität in den satirischen Gedichten des osmanischen Dichters Keşfi (m. 945 / 1538-1539) başlıklı bildirisinde Edith Gülçin Ambros, 16. yüzyıl Osmanlı Şairi Keşfi'nin hicivlerinde görülen argo söz varlığının söz dizimsel çok anlamlılığı üzerinde durmaktadır.

Matthias Kappler ise, *Konflikt und Ideologie in den griechischen Grammatiken des Osmanischen im 19. Jh.* başlıklı bildirisinde, 19. yüzyılda Grekçe kaleme alınmış olan Osmanlı Türkçesi gramerlerini, bu gramerlerin meydana getirilmesindeki yöntemleri, terminolojiyi ve yazarlarının Osmanlı'nın diline bakışını değerlendirmektedir.

Ein paar Bemerkungen zum Genetiv im Turkischen adlı bildirisinde Margarete I. Ersen-Rasch, Türkiye Türkçesinde ilgi ekli / belirtili ad tamlamalarını 1977 yılında Lars Johanson'un *Bestimmtheit und Mitteilungsperspektive* adlı çalışmasında teklif ettiği ölçütler ışığında tekrar ele almaktadır. Araştırmacı, çalışmasının sonucunda ilgi ekinin ad tamlamalarında üstlendiği üç temel işlevi şu şekilde sıralamaktadır: 1.

Cümle hiyerarşisini konu-yorum-yapı açısından açılar, 2. Tanımlık anlamında belirlilik ifade eder, 3. Tanımlık işlevi olmaksızın belirlilik ifade eder.

A. Vefa Akseki *Zur Frage der Numeruskongruenz zwischen Subject und Prädikat im Türkischen* konulu bildirisinde, Standart Türkiye Türkçesinde özne ve yüklem arasındaki sayı uygunluğunu ele almaktadır.

Überlegungen zur Untersuchung der Verben auf +IA-mAk konulu bildirisinde Esin İleri, adlardan ve sıfatlardan fiil yapan +IA-mAk ekinin tarihsel gelişimini, kökeni üzerine ileri sürülen görüşleri değerlendirdikten sonra Türkiye Türkçesindeki söz dizimsel ve anlam bilimsel işlevlerini ayrıntılı bir biçimde sınıflandırmıştır.

Annette Herkenrath ve Birsal Karakoç ise *Zur Morphosyntax äußerungsinterner Konnektivität bei mono-und bilingualen türkischen Kindern* adlı bildirilerinde tek ve iki dilli Türk çocuklarında ifade içi bağlayıcılığın biçim söz dizimi üzerinde durmaktadırlar. Araştırmacılar Almayadaki tek dilli ve iki dilli Türk çocuklarının özellikle soru cümlelerinde kullandıkları dedi / diye bağlayıcılarının biçim söz dizimsel işlevleri üzerinde yoğunlaşmışlardır.

Nurettin Demir ise *Sprachkontakt in Nordzypern? Bemerkungen zu gebundenen Sätzen* konulu bildirisinde, Kıbrıs ağızlarında bağımlı cümlelerin oluşturulmasında işlev gören “ki, bu, şu, o şu, hani” bağlayıcıları üzerinde durmaktadır. Araştırmacı çalışmasının sonunda Kıbrıs ağızlarının bu bağlayıcıları Grekçe ve İngilizce gibi Hint-Avrupa dillerinden kopyaladıklarını ve söz dizimi açısından yine güçlü Slav etkisi altındaki Gagavuz Türkçesi ile karşılaştırılabileceğinin altını çizmektedir.

Hans Nugteren *Oghuz and non-Oghuz Lexemes in Salar* başlıklı bildirisinde Salar Türkçesindeki Oğuzca ve Oğuzca dışı sözcük katmanlarını ele almaktadır. Araştırmacı Salar Türkçesinin asli sözcük katmanını Oğuzca maddelerin oluşturduğunu buna rağmen Çağatay Türkçesi, Kıpçak Türkçesi gibi Oğuzca olmayan dil türlerinin de aynı dilin söz evrenine önemli katkılarda bulunduğunu yazmaktadır. Nugteren, Salar Türkçesinin söz evreni için üç farklı katman belirlemektedir: a. Yansız (Neutral) sözlüksel maddeler, b. Tipik Oğuzca sözlüksel maddeler, c. Oğuzca dışı sözlüksel maddeler. Araştırmacı bildirisinde aynı zamanda Oğuzca katmanına ait olmayan sözlüksel maddelerde görülen ses gelişimlerini de ele almaktadır.

Eserdeki bir diğer bildiri ise Tooru Hayasi'ye aittir. Hayasi, *On the distribution of Eynu, a Modern Uyghur-based secret language spoken in South Xinjiang, China* başlıklı bildiride, yerleşik Uygurlar tarafından Abdal şeklinde adlandırılan ve Taklamakan Çölü'nün güney ve batı bölgelerinde dağınık olarak yaşayan Eynular ve bunların ağızları üzerinde yoğunlaşmıştır. Son yıllardaki çalışmalarda aslı olarak

İranî bir dil olduğu fakat daha sonra Modern Uygur Türkçesi ile karışarak karma bir dile dönüştüğü ileri sürülen Eynu dili Hayasi'ye göre işlevsel açıdan bir gizli dil konumundadır. Hayasi bildirisinde, 1997, 1999 ve 2001 yıllarında gerçekleştirdiği alan çalışmalarında özellikle Şäyxil, Xenî, Tamighil ve Baş Qaçun gibi Eynu köylerinden derlediği dil malzemesi yardımı ile Eynu ağızları arasındaki ses ve anlam farklılıkları üzerinde durmaktadır.

Mevlüt Gültekin ise *Das Suffix -Gan im afghano-özbekischen Dialekt von Saripul* başlıklı bildirisinde Afgan Özbek Türkçesinin Saripul ağzındaki -GAN ekinin işlevleri üzerinde durmaktadır. Araştırmacı ekin işlevlerini, Saripul doğumlu iki Özbek Türkçesi konuşurundan derlediği yayımlanmamış malzemenin yanısıra 2002 yılında yayımladığı *Afganistan Özbekçesi Türkçe Sözlük* çalışmasına dayalı olarak ele almıştır.

Die "falschen Freunde": ein Problem bei der Übersetzung zwischen den Türkisprachen konulu bildirisinde Mustafa Uğurlu, Türk lehçeleri arasında aktarma problemleri ve yalancı eş değerler (falschen Freunde) sorununu ele almaktadır. Araştırmacı Türk dilinde yalancı eş değerlilik sorununu Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi bağlamında ele almıştır. Sınama dilleri olarak kullandığı bu iki yazı dilinde geçen KazTü. ye-, iş- = ~ ≠ TTü. ye-, iç- ; KazTü. ayak = ~ ≠ TTü. ayak ve KazTü. üy = ~ ≠ TTü. ev sözcüklerini karşılaştıran araştırmacı aynı kaynak birime gitmelerine rağmen ilgili sözcüklerin lehçeler arası aktarımlarda her zaman aynı anlamları vermediğini ayrıntılı bir biçimde ortaya koymuştur.

Ein Überblick über postverbale Konverbien im Nogaischen başlıklı bildirisinde Birsal Karakoç, Nogay Türkçesindeki art-fiil yapılarını ele almaktadır. Aynı konuyu *Das finite Verbalsystem im Nogaischen* adlı eserinde de yetkin bir biçimde değerlendirmiş olan Karakoç, bu bildirisinde ise -(A)yatqanda, -(A)yatırğanda, -(A)turğanda, -(A)yatqan zamanda, -(A)yatırğan zamanda, -(A) turıp, -(A) yatıp, -(A)yatırıp ve -A berip yapılarının Nogay Türkçesindeki kılınış ve görünüş-zamanlı işlevleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

İbrahim Ahmet Aydemir ise *Zur aspektotemporalen Interpretation von Konverbien im Altai-Tuwinischen* konulu bildirisinde, Altay-Tuva Türkçelerindeki zarf-fiillerin görünüş-zamanlı değerleri üzerinde durmaktadır. Araştırmacı, öncelikle Altay-Tuva Türkçesindeki zarf-fiil eklerinin ön-zamanlılık (anteriorität), art-zamanlılık (posteriorität) ve eş-zamanlılık (gleichzeitigkeit) değerlerini ele aldıktan sonra, aynı eklerin ara-sınırsal (intraterminale) ve art-sınırsal (postterminale) bakış açılarını işaretleyen örnekleri üzerinde durmaktadır.

Paris'te Bir Türk başlıklı bildirisinde Bahriye Çeri, Ahmet Midhat Efendi'nin 1897 yılında, Paris'e hiç gitmeden 19. yüzyılın ünlü yolcu rehberi *Baedeker* yardımı

EINHEIT UND VIELFALT IN DER TÜRKISCHEN WELT

ile yazdığı bu romanında yerleri nasıl mekanlaştırdığı, yerin mekanlaşmasının niçin önem taşıdığı ve neden incelenmesi gerektiği sorunsalı üzerinde durmaktadır.

Mediha Göbenli, *Entwicklungen und Tendenzen in der zeitgenössischen türkischen Frauenliteratur* başlıklı bildirisinde Çağdaş Türk Kadın Edebiyatındaki gelişimler ve eğilimler konusunu ele almaktadır. Bu bağlamda Türk Kadın Edebiyatına genel bir bakış, 70'li, 80'li ve 90'lı yıllarda Türk Kadın Edebiyatı'ndaki gelişmeler ve fenomen kadın yazarlar alt başlıklarında sorunu irdeleyen Göbenli daha sonra, Aslı Erdoğan'ın Kabuk Adam ve Elif Şafak'ın Bit Palas romanları üzerinde durmaktadır.

Tendenzen der türkischen Kriminalliteratur başlıklı bildiride, Wolfgang E. Scharlipp, Türk polisiye romanlarının gelişim seyrini değerlendirmiştir. Araştırmacı bildirisinde, Türk Edebiyatında ilk defa Ahmet Mithat'ın Esrar-ı Cinayet romanı ile başlayan polisiye roman türünün 90'lı yıllara kadar uzanan geniş bir değerlendirmesini vermiştir.

"Ich -Einer von uns-Wir alle-Keiner von uns..." *Das Spiel mit Realität und Fiktion in Elif Şafaks Roman Bit Palas* başlıklı bildirisinde ise Börte Sagaster, Elif Şafak'ın Bit Palas romanında gerçeklik ve kurgu temasını irdelemektedir.

Konferansa *Makedonya Türk Edebiyatı (ve edebiyatçıları) Üzerine Bir Değerlendirme* konulu bildirisi ile katılan Mustafa İsen ise, Makedonya'da 15. yüzyıldan bu yana yazı dili olarak yaşamını sürdüren Türk Edebiyatı geleneğinin Osmanlı'nın bölgeden çekilmesinden sonra da yazı dili olarak yaşamaya ve edebi eserler vermeye devam ettiğinin altını çizmektedir.

Wiegenlieder im Usbekischen und Kirgisischen-Überlegungen zu den sozialen Funktionen der Sprache başlıklı bildirisinde Sachro H. Şakirova, Özbek ve Kırgız Türkçelerinde Ninni türü ve bu anlamda dilin sosyal işlevleri üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Die Verse in erzählenden Volksdichtung der altaischen Tuwiner konulu bildirisinde Erika Taube, Altay Tuvalarının halk şarkılarını ele almaktadır.

Koferansa Korkut Buğday ise *Wir siegte auf dem Amselfeld 1389? Zur Bedeutung der Kosovo-Schlacht für die Osmanische Militärgeschichte; Amselfeld (Polje) Savaşı'nı kim kazandı? Kosova Savaşı'nın Osmanlı askeri tarihi açısından anlamı* başlıklı bildirisi ile katılmıştır.

Die Mediziner als Avantgarde der politischen Umgestaltung seit der Tanzimat-Periode başlıklı bildirisinde Hüseyin Ağuiçenoğlu, Tanzimat Döneminde siyasi dönüşümün öncüleri olarak tıp doktorlarını konu edinmektedir.

Faruk GÖKÇE

Martin Strohmeier ise *Die Erinnerungen Louis von Kamphövener Paşas, Militärberater Sultan 'Abdülhamids (1882-1909)* başlıklı bildirisinde, Sultan Abdülhamid'in askeri danışmanı Louis von Kamphövener'in hatıralarını değerlendirmektedir.

Gibt es einen türkischen Islam? başlıklı bildiride Raoul Motika, Türk İslam'ı ya da Anadolu İslamlığı kavramı ve bunun geçerliliği konusunu tartışmaktadır.

Sabine Prätör ise *Türkische Kulturpolitik im Internet* konulu bildirisinde sanal dünyadaki resmi ve gayri resmi sayfalarda Türk kültür politikalarının yansımalarını değerlendirmektedir.

Tevfik Turan ise *Turkish in Diskussionsgruppen* başlıklı bildirisinde sanal dünyadaki Türkçe odaklı tartışma gruplarını ele almaktadır.

Konferansa Hendrik Fenz ise *Nationalismus und Panaserbaischanismus in der Republik Aserbaischan* konulu bildiri ile katılmıştır.

Konferans kitabındaki son bildiri ise Michael Friederich'e aittir. *From the Wolga Waters to the Tianshan mountains-Annäherungen an die wolgatatarische Diaspora* konulu bildirisinde araştırmacı, bugün özellikle Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Turkmenistan'da yaşayan Tatar Diasporasını ele almaktadır.

Alman Türkologları Konferansı ve bu anlamda Alman Türkolojisi, yukarıdaki bildiriler ışığında Türkoloji disiplini sadece Türk dili araştırmaları ile sınırlanamakta tarih, filoloji, ve edebiyat araştırmalarına da yoğunlaşmak suretiyle sınırlarını giderek genişletmektedir. Bu açıdan 5. Alman Türkologları Konferansı ve bu konferansta sunulan bildiriler kuşkusuz Türk dili, tarihi, kültürü ve filolojisine takdire şayan katkılar sunmaktadır. Bu vesileyle konferanstaki bildirileri kitaplaştırmak suretiyle Türkoloji dünyasına sunan Hendrik Boeschoten ve Heidi Stein'ı da kutladığımızı belirtmek isteriz.